ATATÜRK HAFTASI ARMAĞANI

10 KASIM 2008

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ATATÜRK HAFTASI ARMAĞANI

10 KASIM 2008

SAYI: 35

YAYIN KURULU

Kur. Alb. İskender ÖZBAY
Prof. Dr. Reşat GENÇ
Prof. Dr. Gülnihal BOZKURT
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Dr. Öğ. Alb. Zekeriya TÜRKMEN

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Sadık TURAL
Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Prof. Dr. Ergün AYBARS
Prof. Dr. A. Mete TUNÇOKU
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

YAYIN KOMİSYONU

Öğ. Alb. Mesut KIZILCA
Tar. Uzm. Z. Gülru ÇELEN
Osm. Bil. Arş. Uzm. İbrahim KILIÇ
Tar. Uzm. Dilek ÇAVUŞ

DÜZELTİ / SAYFA DÜZENİ

Red. Uzm. Melek ALKA
Red. Uzm. Yasemin TAŞCI

GENELKURMAY ATASE BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Dergimizdeki yazı ve resimlerin her hakkı saklıdır; ancak kaynak gösterilmek suretiyle iktibas edilebilir.

ATATÜRK Haftası Armağanı dergisinde yayımlanan makaleler yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Bu itibarla TSK'nın görüşlerini yansıtmaz.

ISSN 1303 - 2658

NSN 7610270431756

ANKARA

GENELKURMAY BASIMEVİ

2008

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ATATÜRK Döneminde Laikleşme Çabaları

Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ..... 1

Angora'dan Ankara'ya ATATÜRK Dönemi Ankara'sı 1923 - 1938

Doç. Dr. Öğ. Kd. Alb. Ulvi KESER. 15

Amerikan Basınında Türk Devrimi

Yrd. Doç. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ..... 47

ATATÜRK'ün Devletçilik İlkesi ve ATATÜRK Dönemindeki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. Hakan UZUN..... 69

1283, Harbiyeli Mustafa Kemal, Selanik "Bir Fotoğraf Karesinin Anlattıkları"

Dr. Öğ. Alb. Zekeriya TÜRKMEN..... 85

Kurtuluş'tan Kuruluş'a Cumhuriyet

Öğ. Alb. Kadir Türker GEÇER... 91

ATATÜRK'ün Türk Milleti ve Milliyetçilik Anlayışı

Hak. Yb. M. Fatih ÇINAR..... 129

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e "Yol Vergisi"nin Tarihsel Gelişimi

Dr. Öğ. Kd. Yzb. Efdal AS..... 141

80. Yıl Dönümü'nde Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri

Dr. Emine KISIKLI..... 165

Musul Sorunu Çerçevesinde ATATÜRK Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri (1926 - 1938)

Dr. Nevin YAZICI..... 185

Afganistan'da Amanullah Han Dönemi ve Türkiye - Afganistan İlişkileri (1919 - 1929)

İs. Yzb. Ersin ÇELİKKANAT..... 219

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Trakya Ziyareti (19 Aralık 1930 - 25 Aralık 1930)

Öğ. Tğm. Gökhan DURAK..... 241

Cumhuriyet Dönemi Halk Eğitim Kurumları: Halkevleri

Tar. Uzm. Dilek ÇAVUŞ..... 261

ATATÜRK Dönemi Eğitim Politikasının Günümüz Millî Eğitimine Yansıması

Uzm. Şeyda GÜLOĞLU ULUSAL..... 273

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI: 2008/85

SUNUŞ

Tarih, geçmişi sorgulayarak toplumların geleceğiyle ilgili sağlıklı değerlendirmeler yapmayı kolaylaştıran bir bilim dalıdır. Günümüzde yaşanan olaylara tarihî pencereden bakıldığında, ATATÜRK'ü ve onun gerçekleştirdiği eserin büyüklüğünü zaman geçtikçe daha iyi anlamaktayız.

Mustafa Kemal ATATÜRK, bağrından çıktığı Türk milletine güvenerek 1919'da başlattığı Kurtuluş Savaşı'nı millî egemenlik ilkesinden güç alarak yönetmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tam bağımsızlık ve millî egemenlik esasları üzerine kurmuştur. ATATÜRK, tam bağımsızlık ve millî egemenlik esasları üzerine kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni "çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak" için ömrünün sonuna kadar çalışmıştır.

ATATÜRK çağdaş bir toplum yaratmanın baş koşulunun eğitimden geçtiğini bilmekte idi. "Mektep sayesinde, ilim ve fen sayesinde Türk milleti, Türk sanatı, Türk edebiyatı bütün mükemmelliği ile kendini gösterecektir. Türk tarihinin okutulması mektepte olacaktır. Bu da bütün zihinlerde Türklüğe sevgiyi arttıracaktır." diyen ATATÜRK ayrıca "Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı uygarlıklara da sahip olmuştur. Bunu arayıp incelemek, Türkiye ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur." sözleriyle tarih araştırmalarının önemine ve tarih eğitiminin gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Büyük Önder, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atarken, eğitimin önemini her zaman vurgulamaya özen göstermiş; Kurtuluş Savaşı yıllarında dahi eğitimle ilgili pek çok toplantı düzenlemiştir. Başöğretmen sıfatına da sahip olan ATATÜRK bir konuşmasında "Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine, gelenek ve göreneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Uluslararası kurallara göre, böyle bir savaşın gerektirdiği unsurlar ile donatılmamış fertlerle ve bu özellikte fertlerden oluşmayan toplumlara hayat ve istiklal yoktur." demiştir.

Hedefinin ne olduğunu bilmeyenlerin, hedeflerine ulaşması asla beklenemez. Bundan dolayı Türk gençlerinin, kendilerine çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmayı hedef göstermiş olan büyük kurtarıcı ATATÜRK'ü çok iyi bilmesi, onun ilkelerine sımsıkı sarılması ve gösterdiği hedefe emin adımlarla yürümesi gerekmektedir.

Atatürkçü düşünce sisteminin hedefi; özgür düşünen bireyler yetiştirmenin yanında, çağın ihtiyaçlarına uygun toplumsal ve siyasal kurumlara sahip, çağdaş bir toplum yaratmaktır. Bu düşünce sistemiyle yoğrulmuş bireyler sayesinde demokrasi kültürü ülkemizde yaygınlaşacağı gibi özgür düşünceli, ülkesini seven ve ülke çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan kişilerin çoğalmasıyla Türk toplumumun çağdaşlaşma süreci de büyük ölçüde tamamlanmış olacaktır.

ATATÜRK ve Atatürkçü düşünceye bağlılığımızı bir kez daha yinelediğimiz bu 10 Kasımda da 35'inci sayısını çıkardığımız ATATÜRK Haftası Armağanı Dergisi'nde yer alan makaleler Atatürkçü düşünce sisteminin çeşitli yönlerini bilimsel olarak ele almaktadır. ATATÜRK'ü çeşitli yönleriyle bize tanıtan değerli yazarlarımıza ve derginin yayıma hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederim.

Abidin ÜNAL
Hv. Plt. Korgeneral
ATASE ve Dent. Başkanı

ATATÜRK'ÜN DEVLETÇİLİK İLKESİ VE ATATÜRK DÖNEMİNDEKİ EKONOMİK UYGULAMALARIN SONUÇLARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Hakan UZUN*

Özet: Millî Mücadele'den sonra ekonomik kalkınmaya öncelik verilmiş ve bu konu ulusal bağımsızlığın temeli olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen ekonomik anlayış bekleneni vermeyince, devletçilik denilen yeni bir yöntem belirlenmiştir. Devletçilik sadece ekonomiyle ilgili olmayıp, siyasi ve toplumsal amaçlara da sahip olmuştur. Buna karşın, ulusal sanayiye sahip olmak ve emperyalizme karşı bir kalkan meydana getirmek devletçilikte temel amaç olmuştur. Türkiye'de uygulanan devletçilik ulaştığı sonuçlarla özellikle dünyanın geri kalmış ülkeleri için de bir örnek teşkil etmiş, evrensel bir değer kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, ulusal ekonomi, ATATÜRK ilkeleri, devlet, ekonomi.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerine yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturmak isteyen ATATÜRK, millî iradeye dayalı bir devlet sisteminin yanı sıra, kendi değerlerine yabancılaşmayıp, çağdaş ve evrensel değerlerden de uzaklaşmadan sürekli gelişen dinamik bir toplum idealiyle de doludur. Hedefine ancak bir inkılapla ulaşabileceğine inanan ATATÜRK, yapacaklarının kabul görüp, yerleşebilmesi için öncelikle ekonomiyi güçlendirmesi gerektiğinin farkındaydı. Ayrıca siyasette olduğu gibi ekonomide de tam bağımsızlığı ilke edinmiş, siyasi bağımsızlığın güçlü bir ekonomiden geçtiğini her zaman belirtmiştir.[1] Bir başka deyişle ATATÜRK, tarihsel olayların belirlenmesinde ekonominin hayati bir öneme sahip olduğunun bilincinde olmuştur.[2] Bu nedenle de Türkiye'nin, kuruluşundan

* Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Merkez/ Kırşehir huzun@gazi.edu.tr

[1] Atatürk'ün bu konudaki düşüncesi şu şekildedir: "Siyasi, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar iktisadî muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner." Enver Ziya Karal; Atatürk'ten Düşünceler, MEB Yay., İstanbul, 1986, s. 103. Karal; Atatürk ve Devrim, ODTÜ Yay., 8. Baskı, Ankara, b.t.y., s. 81. Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: "Tarih, milletlerin yükselme ve gerileme sebeplerini ararken birçok siyasi, askerî, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, toplumsal olaylarda etkindirler. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişiyle, gerilemesiyle ilgili ve bağlantılı olan, milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu gerçek, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen meydana çıkmıştır. Gerçekten Türk tarihi incelenirse bütün yükselme ve gerileme sebeplerinin bir ekonomi meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut mağlubiyetler, çöküşler ve felaketler, bunların hepsi; meydana geldikleri devirlerdeki ekonomik durumumuzla ilgili ve bağlantılıdır. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu seviyeye yükseltebilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen ekonomi devresinden başka bir şey değildir." Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri; Atatürkçülük, 1. Kitap, Haz. Genelkurmay, İstanbul, 1984, s. 401. "İktisat demek her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için ne lazımsa kâffesi demektir. Ziraat demektir, soy demektir, her şey demektir." Karal, Atatürk'ten..., s. 102. Ahmet İnsel; "Devletçiliğin Anatomisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C 2, İletişim Yayınları, İstanbul, b.t.y., s. 419.

[2] Atatürk bu konuda şunları söylemiştir: "Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de en başta bulunan mühim işimiz iktisat işidir. Bu işte en yüksek muvaffakiyeti temine çalışmak hayatidir, zaruridir." Karal; Atatürk'ten..., s. 105.

günümüze kadar en önemli hedeflerinden birisi ekonomik gelişmenin sağlanması olmuştur.[3] Bu ideal, öncelikle Millî Mücadele sırasında elde edilen kazanımların devamlılığının sağlanması düşüncesinden kaynaklanmış,[4] ekonomik bağımsızlık ulusal bağımsızlığın temeli olarak görülmüştür.[5]

Güçlü bir ekonomi yaratmak isteyen devlet, 1923-1932 yılları arasında uygulanan ekonomik politikada çok fazla rol almamış ve serbest girişime dayalı bir ekonomik model uygulanmıştır.[6] Devletin ekonomideki rolü bazı alt yapı kurumlarının kurulması, millîleştirme siyaseti gereğince, yabancı sermaye elinde bulunan elektrik santrali, telefon, tramvay ve rejiler gibi işletme ve tekellerin satın alınması, demir yolu yapımı gibi birtakım faaliyetlerle sınırlı kalmıştır.[7] Devlet, kendini bu konularla sınırlarken, liberal ve özel girişimi özendirici bir görüşün hâkim olduğu İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarında yönlendirmesiyle ekonomik kalkınmayı özel girişimden beklemiştir. Ancak, 1923-1932 yılları arasında ekonomide gelinen seviye istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine ATATÜRK, bu ekonomik anlayış yerine "devletçilik" olarak isimlendirilen yeni bir ekonomik anlayışı benimsemiş[8] ve bu ekonomik politikayla kalkınma hamlesine öncelik vermeye başlamıştır.[9]

Devletçiliğe Geçişi Zorunlu Kılan Etkenler

Devletçilik, 1923 ve 1932 yılları arasında uygulanamamıştır. Bunun görünen en önemli nedeni, bu dönemde devletin henüz yatırım yapabilecek ekonomik güce sahip olmamasıdır. Bunun nedenleri ise Osmanlı Devleti'nden kalan ve 1929 yılından sonraki yıllık ödeme tutarının altı milyon altın lira olan toplam seksen altı milyon altın lira tutarındaki borcun ödenmek zorunda olmasının bütçeye getirdiği ağır yük olmuştur. Bunun dışında devletin başka çözmesi gereken problemleri de vardı. Devletin, ulusal bir iç pazar oluşturabilmesi, kültürel bir kaynaşma ve birleşme sağlayabilmesi, Anadolu'yu bir bütün hâline getirebilmesi için ulaşım olanakları yönünden zayıf olan Anadolu'da hızlı bir demir yolu ağı yapımına girişmesi gerekmiştir.

---

[3] Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: "Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halâs-ı hakikiye sevk etmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyat-ı askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım." Karal; Atatürk'ten..., s. 103.

[4] Robert W. Kerwin; "Türkiye'de Devletçilik 1933-50", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 98.

[5] Feroz Ahmad; İttihatçılıktan Kemalizme, 3. baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 1996, s. 195.

[6] Cahit Talas; Ekonomik Sistemler, 5. Baskı, İmge Yay., Ankara, 1999, s. 495.

[7] Feridun Ergin; Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., b.y.y.,1977, s. 14.

[8] Temuçin Faik Ertan; "Atatürk Döneminde Demokrasi Üzerine Bir Polemik (Şevket Süreyya Aydemir-İsmail Hakkı Baltacıoğlu)", Kebikeç, Sayı 18, sayfa:75-94'ten ayrı basım, 2004, s. 75.

[9] Talas; s. 492-504. Menter Şahinler; Atatürkçülüğün Kökeni, Etkisi ve Güncelliği, Çağdaş Yay., İstanbul, 1996, s. 97-105.

Yine yabancı devletlerin Anadolu'da sahip oldukları işletmelerin, satın alınmak suretiyle millîleştirilmesi siyasetinin izlenmesi de devlete ekonomik yönden büyük bir yük getirmiştir. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nın 1929 yılına kadar getirdiği sınırlamaların devleti 5 yıl için de olsa gümrük gelirlerinden yoksun bırakması, devletin tarım alanından elde ettiği gelirin önemli bir bölümünü teşkil eden aşar vergisini kaldırması ve emperyalist ülkelerin daha önceki uygulamalarında sergiledikleri tavır ve tutumdan dolayı belki biraz rahatlama sağlayabilecek yabancı sermayeye karşı duyulan güvensizlik ve tepki, devleti olabilecek birçok gelirinden mahrum bırakmıştır. Devletçi bir siyaset izlenememesinin diğer bir nedeni de; "Devletçi kalkınma politikası" yönteminin Türkiye'nin kendi özel koşullarına uygun hâle getirilebilmesi için bir sürecin yaşanmış olmasıdır. Türkiye bu dönemde, Rusya'da, İngiltere'de, İtalya'da ve Amerika'da buna benzer uygulanan politikaları yakından takip etmiştir.[10] Dolayısıyla tüm bu nedenlerle devlet ekonomide uygulayacağı devletçi siyasetin onun üzerinde yaratacağı ek yükü taşıyamayacağından ilk başlarda devletçi bir siyaset izleyememiştir.

ATATÜRK, bir süre sonra gerek ekonomik alanda gerekse ideolojik alanda gerekli alt yapıyı hazırladıktan sonra ekonomide devletçiliğe geçmiştir. Zaten çok fazla geç kalınması da mümkün değildi; çünkü birtakım iç ve dış nedenler, böyle bir politikanın uygulamasını gerekli kılmıştır. Devletçiliğe geçişi gerekli kılan etkenlerin başında yine ekonominin güçsüzlüğü gelmektedir. Dolayısıyla ister kapitalist ister sosyalist bir kalkınma yöntemi uygulansın, o dönemde, devletin ekonomiye karışması bir zorunluluktu. Çünkü güçsüz ekonomi aynı zamanda gerekli sermaye birikiminden de yoksun kalmıştır. Ayrıca, toplumda yatırımlar için hemen her alanda gerekli birikim oluşmamıştır. Devletin desteği olmadan, özel kişilerin güçlü bir sermaye sınıfı oluşturması olanaksızdı.[11] Daha önce de belirtildiği gibi, Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamalar, yerli sanayiyi 1929 yılına kadar gümrükler yoluyla koruma altına almak olanağı vermemiştir. Lozan'da kapitülasyonlar ve diğer imtiyazların kaldırılması ile ilgili olarak kabul edilen beş yıllık geçiş süresi, Türkiye'nin 1929 yılına değin, ekonomide yapısal düzenlemeler yapmasını, daha da önemlisi millî ekonomisini koruyabilmek için tedbirler almasını ve buna uygun gümrük politikaları belirlemesini engellemiştir. Gümrük vergilerinin yüksek olmaması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayileşmeyi yavaşlatmış ve ülkede yabancı mallarla rekabet edilememesine neden olmuştur. 1929'da sınırlamaların kaldırılması ile devlet, yerli sanayiyi geliştirme işini doğrudan üstlenmek istemiştir.[12]

1929 yılına yaklaştıkça, ithalat eğiliminin artması ve özellikle bu artışta tüketim maddelerinin büyük yer tutması, ekonominin harekete geçmesini engellemekte etkili olmuştur. Ayrıca ekonominin uzun yılların gelir ve tasarruf

---

[10] Emre Kongar; Atatürk Üzerine, Hil Yay., İstanbul, 1983, s. 99.

[11] Ertan; Kadro ve Kadrocular, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994, s. 20-21. Ertan, "Atatürk..., s. 75.

[12] Yüksel Ülken; Atatürk ve İktisat, İş Bankası Yay., Ankara, 1981, s. 101-102.

yetersizliğinden kaynaklanan sermaye birikiminin çok kısıtlı oluşu, hem özel kesimin büyük çaplı yatırımlara girişmesini hem de devletin bu girişimleri kolaylaştıracak altyapı yatırımlarını yapmasını büyük ölçüde sınırlamıştır. Vasıflı işçi ve teknik eleman yetersizliği yanında bizzat "müteşebbis" tipinin hemen hemen olmaması da önemli bir sorun meydana getirmiştir.[13]

Tüm bunların dışında hükümetin uyguladığı, koruyucu vergi tarifelerinin getirilmesi kendi başına özel yatırımlarda büyük bir artışa neden olmamıştır. Kurulmuş olan birkaç yeni teşebbüsün çoğu ithal ettikleri malları birleştirmek ya da yeniden gözden geçirmek üzerinde durmuştur. Böylelikle ülke içinden eklenen değer çok az olmuştur.[14]

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankasının yönetimine verilen fabrikalardan başarılı sonuçlar sağlanmasının da devletçiliğe geçişte etkisi olmuştur. Banka dört fabrikaya 4.089.000 lira yatırmış, 1931 bilançosunda 3.877.000 TL kâr göstermiştir. Sabit ve döner değerleri, 2.914.000 TL'den 8.512.000 TL'ye çıkarmıştır. Dolayısıyla devletin yaptığı işletmecilikte bu denli başarı sağlanması, yeni yola girmek konusunda yöneticilere büyük moral gücü vermiştir denebilir.[15] Bununla benzer bir başka etmen de Rusya'da yaşanan ilk beş yıllık kalkınma planının ortaya çıkardığı büyük çaptaki sanayileşme hamlesi olmuştur. Hatta o dönem ilişkilerin iyi olmasından kaynaklanan bir etkileşimle Ruslar yakından izlenmiş ve Ruslara, Türkiye'de sanayileşme üzerine bir rapor hazırlatılmıştır.[16]

Devletçiliğe geçişte 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da oldukça önemli bir etkisi vardır.[17] Bu dönemde kapitalist sistem, Amerika'da dâhil, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde de bir krize girmiş, hemen her ülkede sefalet ve işsizlik yaratmıştır. Bu yüzden zaten Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kaybolmaya başlayan saf liberal ekonomi; savaştan, özellikle de 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan sonra en liberal devletlerde bile, az çok güdümlü bir ekonomik sistemin uygulanmasına geçildiği görülmüştür. Çünkü klasik arz ve talep kanunu, serbest rekabet sistemi işlemez bir hâle gelmiş, normal sayılan klasik fiyat hareketleri ortadan kalkmış, rasyonel fiyata doğru gidilmiştir. Devlet ekonomik bunalımı karşılamak için fiyatları saptamaya, üretimi denetlemeye ve sınırlamaya başlamıştır. Ekonomik hayatın denetimi zamanla, tüketimi ayarlamaya kadar gitmiştir. Siyasal iktidar bu yoldan ekonomik hayatı da kontrol yetkisini elde etmiş, bireysel özgürlükler alanına daha fazla müdahale olanağını bulmuştur. Ayrıca müdahaleci ekonomik

---

[13] William M. Hale; "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçlan", Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, İş Bankası Yay., Ankara, 1984, s. 696.

[14] Ülken; s. 103-104.

[15] Osman Okyar; "Devletçilik Kavramı", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 191.

[16] Ahmad; s. 195. Orhan Koloğlu; Kim Bu? Mustafa Kemal, 5. baskı, Boyut Yay., İstanbul, 2001, s. 77. Karal; Atatürk..., s. 89. Erdinç Tokgöz; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, 5. baskı, İmaj Yay., Ankara, 1999, s. 53. Okyar; s. 191.

[17] Tarık Zafer Tunaya; Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 284.

sistemler yayılmış ve iktidarın siyasal ve ekonomik alanlara karışması, ülkelerin siyasal psikolojilerine göre değişiklikler gösteriştir. [18] Dünyanın içinde bulunduğu bu durum, 1929 yılını izleyen yıllarda Türkiye'yi de yavaş yavaş etkilemeye başlamış, bu etki 1933'ten sonra daha hızlı ve geniş bir biçimde hissedilmiştir.[19] Dünyada, Türkiye'den ihraç olunan ürünlere talebin azalması, ekonomisi tarıma dayanan Türkiye'de, tarım ürünlerinin, özellikle buğday fiyatlarının içeride ve dışarıda düşmesine neden olmuş ve köylü büyük ölçüde zarara uğramıştır.[20]

Devletçiliğe geçişte etken olan, Dünya Ekonomik Bunalımı devletin iç siyasetini de etkilemiş ve Dünya Ekonomik Bunalımı'nın olumsuz etkilerinin de bir ürünü olarak değerlendirilebilecek olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının ekonomide savunduğu özel teşebbüs çabalarına karşı, planlı devletçilik yoluna dönülmesi zorunluluk hâline gelmiştir.[21] Çok partili hayata geçiş için bir deneme olan SCF'nin kurulmasının bir diğer gerekçesi de ekonomik sorunlara çözüm aramak olmuştur. Nitekim SCF'nin programında yer alan hükümlerin çoğunun ekonomiyle ilgili olması da bu durumu göstermektedir.[22] 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının karşısında muhalefet olarak faaliyete geçen SCF, liberal politikayı benimsemiştir.[23] Böylece, yeni bir partinin varlığı ve devlet müdahalesine karşı olması, iktidar partisini savunmaya itmiş ve siyasal yelpazedeki yerini açıklamak zorunda bırakmıştır. Bu hızlandırıcı etkiyle, 30 Ağustos 1930 tarihinde Başbakan İnönü ilk defa "ılımlı devletçilik" deyimini kullanmış ve partisinin konumunu ortaya koymuştur.[24]

Devletçiliğin benimsenmesinin bir diğer nedeni ise ATATÜRK'ün 1930 yılında yaptığı ve ülkenin hemen hemen her köşesine uğradığı taşra gezisinin, onun üzerinde bıraktığı etki olmuştur. Bu gezi sırasında ATATÜRK, yeni rejimin kitleleri geleneksel yoksulluklarından kurtarmak yolundaki başarısızlığı yakından görmüştür. Hemen hemen her yerde, yabancı pazarların azalması ve buhran nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle, sert bir darbe yiyen köylü ve tüccarlardan gelen şikâyetlerin âdeta hücumuna uğramıştır. Gezi sırasında karşılaşılan manzara, ekonomide hızlı bir kalkınmanın gerekliliğinin anlaşılmasına ve radikal bir politika değişikliğine gidilmesi konusunda etkili olmuştur.[25] Söz konusu

---

[18] Kongar; s. 101. Niyazi Berkes; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yay., Ankara, 1975, s. 103. Ülken; s. 102.

[19] Ercüment Kuran; "Atatürk'ün İktisadi Görüşleri", Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 42.

[20] Niyazi Berkes; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yay., Ankara, 1975, s. 103.

[21] İlhan Tekeli-Selim İlkin; 1929 Dünya Buhranı'nda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ, Ankara, 1977, s. 156-157. Tokgöz; s. 57.

[22] Ergin; s. 15. Karal, Atatürk..., s. 89.

[23] Ülken; s. 104.

[24] Hale; s. 696-697. Bu konuda ayrıca bk. Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. Nu. 155, 2. Baskı, Ankara, 1981.

[25] Hasan Rıza Soyak; Atatürk'ten Hatıralar, C 2, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yay., İstanbul, 1973, s. 405.

gezinin ATATÜRK üzerinde yarattığı etkiyi onun şu sözlerinde görmek mümkündür: "Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; Maateessüf memleketin hakiki durumu bu işte!..."[26]

ATATÜRK, devletçilik ilkesini, halkçılık düşüncesi nedeniyle de kabul etmiştir. Çünkü çağdaş uygarlığı temsil eden Batı, uzun ve ıstıraplı bir yoldan geçerek o noktaya ulaşmıştır. Batılı ülkeler zenginleşir ve gelişirken sadece geri kalmış ülkeleri sömürmemişler, aynı zamanda kendi insanlarını da çok sıkıntılı bir süreçten geçirmişlerdir. Geri kalmış bir ülke olarak kısa bir sürede kalkınmak zorunda olan Türkiye, bu süreç içinde de yine halkını mutlu etmek gibi bir misyon yüklenmişti. Aksi bir düşünce ise ATATÜRK'ün halkçılık ilkesinin özüne aykırıydı.[27] Ayrıca, ATATÜRK'ün halkçılık ilkesinde bir ideal olarak tutulan ayrı ve ayrıcalıklı bir sınıf yaratmaksızın toplu bir şekilde kalkınma anlayışının olmasının da devletçi ekonomik kalkınma modelinin benimsenmesinde etken olan bir düşünce olduğu ileri sürülebilir.[28]

ATATÜRK'ün Devletçilik İlkesi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin kalkınması için gerekli olan yatırımların yapılması özel girişimlerden beklenmiştir. Ancak yeterli sermaye, deneyim ve teknik bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle bu konuda başarılı olunamamıştır. Dünyayı sarsan 1929 Ekonomik Bunalımı ise liberal ekonomi politikalarının tek başına yeterli olamayacağını göstermiştir. Tüm bunlar devletçiliğin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca devletçilik yalnızca ekonomide korumacılık ve müdahalecilik olarak değil, modernleşme, çağdaşlaşma ve demokratik bir düzen sağlama ve sosyal adaleti oluşturma amaçları doğrultusunda da algılanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır.[29] Böylece hedef olarak konulan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için, üretimi artırmak, sanayiyi kurmak ve hakça bir dağıtımı gerçekleştirmek mümkün olacaktı.[30]

ATATÜRK'ün altı ilkesinden biri olup, düşünce sisteminin bir parçasını oluşturan devletçilik, devletin ulusun yararına olabilecek her alanda, özellikle de ekonomik alanda etkinlik göstermesi olarak tanımlanabilir. 1931 yılında devletçilik kavramı okul kitaplarında şöyle anlatılmıştır: "Bizim takip ettiğimiz devletçilik ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için

---

[26] Ahmet Taner Kışlalı; Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 44-45.
[27] Şahinler; s. 101.
[28] a.g.e.; s. 103. Ahmet Taner Kışlalı; Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 129-130. Sina Akşin; Türkiye'nin Önünde Üç Model, Telos Yay., İstanbul, 1997, s. 123.
[29] Kışlalı; Siyasal Çatışma..., s. 129-130.
[30] Afet İnan; Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, TTK Yay., Ankara, 1972, s. 23.

milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettiği işlerde bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alakadar etmektir."[31]

17 Mayıs 1931'de toplanan CHP Üçüncü Kurultayı'nda da devletçilik bir parti siyaseti olarak kabul edilmiş ve programa alınmıştır.[32] Masa başında teori üretmeyen, ilhamını hayatın gerçeklerinden alan ATATÜRK, CHP'nin 9 Mart 1935'te toplanan Dördüncü Büyük Kurultayı'nda ise devletçiliğin ne olduğunu ve nasıl uygulanacağını en açık bir şekilde şu sözleriyle anlatmıştır: "Özel kınav (faaliyet) ve çalışma esas olmakla beraber, en az zamanda ulusu genliğe (refaha) ve yurdu bayındırlığa kavuşturmak için, ulusun genel ve yüksek yararlarının gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda devleti eylemli olarak ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır. Devlet, doğrudan doğruya ekonomik girişimlerde bulunmakla beraber, özel girişimlere ön verir ve yapılmakta olan işleri düzenler ve kontrol eder. Devletin doğrudan doğruya hangi ekonomik girişimlerde bulunacağını ancak ulusal yüksek yararlar gösterir. Bu lüzum üzerine, devletin doğrudan doğruya kendi yapmaya karar verdiği iş, eğer özel bir girişimci elinde bulunuyorsa, onun alınması, ancak özel bir yasa çıkarmaya bağlıdır. Bu yasada özel girişimcinin uğrayacağı zararın devlet tarafından ödeme şekli gösterilecektir. Bu zarar oranlanırken, gelecekteki kazanç olasılıkları hesaba katılmaz."[33]

Devletçilik ilkesinin uygulayıcılarından o dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar da 1935'te İzmir Fuarı'nı açış konuşmasında devletçiliğin ne olduğunu, ATATÜRK'ün yazıp kendisine verdiği şu biçimde belirtmiştir: "Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, XIX. yüzyıldan beri sosyalizm kuramcılarının ileri sürdükleri düşüncelerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir. Devletçiliğin bizce anlamı şudur: Bireylerin özel girişimlerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir ulusun ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını karşılamadığını ve birçok işlerin yapılmadığını göz önünde bulundurarak, memleket ekonomisini devletin eline almak, Türkiye vatanında yüzyıllardan bu yana bireysel ve özel girişimle yapılmamış olan şeyleri bir an önce yapmak istedi ve kısa bir zamanda yapmayı başardı. Bizim izlediğimiz bu yol, görüldüğü gibi liberalizmden de başka bir sistemdir."[34]

5 Şubat 1937 tarihinde, CHF'nin diğer temel ilkeleriyle birlikte anayasaya alınan[35] devletçilik görüldüğü gibi, ATATÜRK tarafından hızlı bir ekonomik büyümeyi sağlamak için devletin lokomotif görevi üstlenmesi anlamında kullanılmıştır. Devlet ekonomiyi planlayıp, kaynakların en akılcı biçimde nasıl kullanılabileceği konusunda yol göstermek gibi bir amaca sahip olacaktı. Ayrıca devlet özel girişimcilerin ilgilenmediği, başarılı olamadığı ya

---

[31] Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap Birinci Bölüm, Bilgi Yay., Ankara, 1995, s. 316. İnan; s. 24.
[32] Turan; s. 316.
[33] a.g.e.; s. 317. Bila; s. 91-94.
[34] Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük; Türk Anayasa Metinleri, İş Bankası Yay., Ankara, 1985, s. 111.
[35] Kışlalı; Siyaset Çatışma..., s. 130.

da kamu yararı gördüğü alanlarda yatırım ve işletmecilik yapma düşüncesine de sahipti.[36] Bir başka deyişle ATATÜRK'ün devletçilikle kastettiği, özel sektöre ve kamu sektörüne girişim alanlarında paralel fonksiyonlar tanıyan karma bir modeldir. Bir orta yoldur. Modelin iki sektörü ayıran sabit bir sınırı yoktur. Bu sınır koşullara göre belirlenir.[37] ATATÜRK'ün devletçilik anlayışında hâkim olan esasları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

a. Ferdî teşebbüsün korunması ve desteklenmesi, demokratik rejimin kaçınılmaz bir şartıdır.

b. Ekonomik kalkınmanın temelinde, ferdî teşebbüsün bulunması tabii bir olaydır.

c. Devletin ekonomik faaliyeti, ferdî teşebbüsü engellemek amacına yönelik değildir.

ç. Devletin ekonomik faaliyetinin sınırı, millî menfaatlerin gerektirdiği hâllerde hükûmetler tarafından çizilecektir. Bu sınır zaman içinde değişebilecektir.[38]

ATATÜRK, "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi; XIX. asırdan beri sosyalizm nazariyelerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir." diyerek; Türkiye'de uygulanan devletçiliğin herhangi bir doktrinin etkisinde kalmadığını ifade etmiştir. Gerçekten de ATATÜRK'ün devletçilik anlayışı Marksist anlamdaki devletin ekonomik faaliyetlerin tümünü organize etmesi anlamı taşımamıştır. Marksizm'de tüm üretim araçlarının devletin elinde toplanması, her alanda devlet tekellerinin olması ve özel mülkiyet ile özel teşebbüsün bulunmaması bir ilke olarak kabul edilmiştir. Oysa devletçilik geri kalmış bir toplumda hızla kalkınmayı hedefleyen ve ülkeyi çağdaş sanayileşmiş ülkeler düzeyine çıkarmayı amaçlayan karma ekonomik bir sistem olmuştur. Nitekim 1935'ten itibaren Türkiye'ye plan ve uzman sağlamada Almanya'nın, Sovyet Rusya'nın yerini almasından sonra bile Türkiye, Sovyet ya da Nazi kalkınma modellerini körü körüne uygulamamıştır.[39]

ATATÜRK ise söylediği şu sözlerle bu konuda hiçbir yoruma gerek bırakmamıştır: "Bizim izlemeyi uygun gördüğümüz devletçilik ilkesi, bütün üretim araçlarını bireylerden alarak, özel ve bireysel ekonomik girişim ve çalışmaya meydan bırakmayan sosyalizm ilkesine dayalı... bir sistem değildir. Bizim izlediğimiz devletçilik, bireysel emek ve etkinliği ilke almakla birlikte,

---

[36] Ergin; s. 17.

[37] Mustafa A. Aysan; Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Ens., İstanbul, 1980, s. 16.

[38] Klaus Von Beyme; "Batı ve Marksist Gelişme Teorilerine Göre Kemalizm", Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, İş Bankası Yay., Ankara, 1984, s. 268-269; Şahinler; s. 102-103. Özer Ozankaya; Cumhuriyet Çınarı, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1994, s. 277-278. Falih Rıfkı Atay; Atatürkçülük Nedir?, Ak Yay., İstanbul, 1966, s. 57-58.

[39] Atatürk; Yurttaşlık Bilgileri, Düzenleyen: Nuran Tezcan, Çağdaş Yay., İstanbul, 1989, s. 55.

olanak ölçüsünde az zaman içinde ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa eriştirmek için, ulusun genel ve yüksek yararlarının gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomi alanında devleti fiilî olarak ilgilendirmektedir."[40]

ATATÜRK'ün devletçiliği sosyalist ekonomiye benzemediği gibi, kapitalist ekonomiye de benzememiştir. Uygulanan ekonomik politikada devletin ekonomiye müdahalesi, hatta onu yönlendirmesi söz konusu olmuştur. Oysa kapitalizm de liberalizmin ünlü "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." formülü geçerliydi.[41] Kapitalist bir toplumda üretim mallarına sahip olmak kişilere bir hak olarak tanınmıştır. Kişisel işletmelere dayanan üretim özel çıkarlar sağlar. Böyle bir toplumda ekonomik süreç, girişimcilerin kılavuzluğu içinde oluşur.[42] ATATÜRK ise ekonomik kalkınmayı sadece bireylere bırakan bu ekonomik sistemle ilgili Medeni Bilgiler kitabında şunları söylemiştir: "Yalnız serbest rekabetle bir ülkede ekonomik düzen kurulamaz; kurulabileceğini sananlar, kendilerini bir serap karşısında aldatılmaya koyuverenlerdir."[43] ATATÜRK, devletin temel görevleri arasında gördüğü güvenlik, adalet ve bağımsızlığı korumanın devlet tarafından tam olarak yerine getirilmesi için devletin ekonomik etkinlikte bulunması gerektiğine inanmıştır. Bununla ilgili olarak da şunları söylemiştir: "Devlet, hiçbir ekonomik etkinlikte bulunmadığı takdirde, devlet kurmaktan asıl amaç olan bu temel görevleri, yani güvenliği, adaleti ve dışa karşı savunmayı yerine getirmekte güçlüklerle karşılaşmayacak mıdır?", aynı konuya halkçı bir bakış açısıyla yaklaşarak, "Kişiler, şirketler, devlet teşkilatına oranla zayıftırlar. Serbest rekabetin toplumsal sakıncaları da vardır, zayıflarla güçlüleri yarışta karşı karşıya bırakmak gibi... ve nihayet kişiler, bazı büyük ortak çıkarları tatmine muktedir olamazlar."[44] demiştir.

ATATÜRK'ün devletçilik anlayışı o yıllarda Batı'da sıkça görülen devlet kapitalizminden de farklıydı. Devlet kapitalizminde, devlet özel teşebbüs yararına ve onun çıkarları doğrultusunda ekonomiye müdahale eder ve burjuva sınıfı lehine düzenlemeler yapardı. Oysa ATATÜRK'ün devletçiliği, diğer ilkelerden özellikle de halkçılıktan bağımsız düşünülemezdi. Bu yönüyle halkçılıktaki "toplumsal düzeni emeğe ve hukuka dayatmak için yapılan uğraş" şeklindeki hedef, devletçilik ilkesiyle son derece uyumlu idi. "Ayrıcalıksız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz." söylemi halkçılık ilkesinin bir hedefi iken, bu hedefe ulaşmanın yolu da devletçilikten geçmekteydi. Ayrıcalıksız ve sınıfsız bir toplum yaratmak için her şeyden evvel adil bir ekonomik düzen kurmak ve toplumun refah düzeyini yükseltmek gerekli idi.

---

[40] Kışlalı; Siyaset Çatışma..., s. 81.
[41] Talas; s. 112.
[42] Atatürk; s. 51.
[43] a.g.e.; s. 50-51.
[44] Ertan; "Devletçilik", Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 471.

Bu konudaki en ciddi çalışmalar da devletçi ekonomik model sayesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.[45]

Türkiye'de uygulanan devletçilik kapitalizm, sosyalizm ve Batı'da uygulanan devlet kapitalizmi ile bağdaşmadığı gibi, diğer yerlerde uygulanan devletçilik politikalarına da benzememiştir. Türk devletçiliğinin kendine özgü birtakım özellikleri vardır. Türkiye'de uygulanan devletçilik yalnız sanayileşmeyi değil, hızlı bir sanayileşmeyi hedeflemiştir ve devletçiliğin kişisel özgürlükleri koruması ve bu korumayı esas alarak ulusal ekonomiyi planlı biçimde kalkındırmak istemesi de onun ayrı bir özelliğidir.[46] Devletçiliğin bir başka özelliği de emperyalizme karşı kurulmuş bir savunma sistemi olarak algılanmasıdır. ATATÜRK, Millî Mücadele yoluyla sağlanmış olan bağımsızlığın sürekliliğinin sağlanması için ekonomik açıdan da bağımsız olunması gerektiğini görmüş ve bunun için de ulusal sanayiyi yabancı rekabetinden korumak için devlet eliyle kalkınmayı önermiştir. Bu nedenle devletçilik emperyalizm çağında siyasal bağımsızlığına kavuşmuş bir ülkede hem ekonomik hem de siyasal bağımsızlığın güçlendirilmesi amacını taşımıştır.[47] Bir başka deyişle devletçiliğin ana amacı, siyasal ve ekonomik bağımsızlığı sağlamlaştırmak üzere hızlı ve devlet kontrolünde ekonomik gelişmenin sağlanması olmuştur. Devletçiliğin araçları, devlet teşebbüsü, sanayileşme, sermaye ve emek arasında denge kurmak, fiyatları kontrol etmek ve korumacılık olmuştur.[48] Tüm bunların dışında devletçilikten beklenen, devlet sektörünün varlığının, ekonomide kısa yoldan sanayileşme, canlılık ve teşvik sağlanmasıydı. Bu nedenle, devletçiliğin benimsenmesinde herhangi bir teori veya doktrinden daha çok pragmatiklik ve uygulanabilirlilik göz önünde bulundurulmuştur.[49]

Türkiye'nin, 1933-1938 yıllarında izlediği devletçi ekonomik politika oldukça başarıya ulaşmış, bu başarının sonuçları ülkeyi sadece ekonomik anlamda etkilememiş, siyasî ve sosyal sonuçlar da ortaya çıkarmıştır. Devletçiliğin uygulanmasıyla şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Bu dönem içerisinde dış yardım ya da borçlanma olmaksızın, ulusal kaynaklara dayanılarak, bir kalkınma planı uygulanmış hem de bu plan zamanından önce bitirilebilmiş ve plan uygulanırken ne bir yabancı devlete ne bir devletler konsorsiyumuna başvurulmuş ne de onlardan direktif alınmıştır.[50]

Bu model, asıl olarak ülkenin kendi kaynaklarına dayalı olmak gerektiğine inanmış ve sadece yabancı sermayeye dayanılarak kalkınmaya olanak bulunmadığının bilincinde olmuştur. Buna karşın yabancı sermayeye de karşı olmamıştır. Ancak yabancı sermayenin ulusal tam bağımsızlığı

---

[45] Ülken; s. 229.
[46] Ertan; s. 470. Ülken; s. 229.
[47] Z. Y. Herslag; "Atatürk'ün Devletçiliği", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 212.
[48] Okyar; s. 192-193.
[49] Berkes; s. 107.
[50] Ozankaya; Cumhuriyet..., s. 288.

herhangi bir biçimde tehdit edici nitelikte olmamasını da temel koşul olarak kabul etmiştir. ATATÜRK yabancı sermayeyle ilgili şu sözleri söylemiştir: "Devlet yapısını yaşatmak için dış kaynaklara başvurmaksızın, ülkenin gelir kaynaklarından yararlanma yollarını sağlayacak önlemleri bulmak gereklidir ve olanaklıdır. En yüksek ölçüde tutumluluk, ulusal amacımız olmalıdır. Bu nedenle mali konuda yolumuz, halkı zarara sokacak baskıdan sakınmakla birlikte, olabildiğince dış kaynaklara başvurmaksızın, yeterli iç gelir sağlama ilkesine dayalıdır." "Geçmişteki olaylar ve düşmanlarımızın ülke ve ulusumuzu ilerleme yolunda bütün uygar dünya ile birlikte yürümekten alıkoymuş olan zincirleri, bugün bizi az zamanda olağanüstü bir çalışma yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıyor. Ancak bu zorunluluğun yerine getirilmesi, ... bugünkü mali gücümüzün çok üstündedir. Bundan dolayı, hükûmetimizin, öteki uygar devletler gibi dış borç anlaşmaları yapma zorunluluğu vardır. Şu kadar ki dışarıdan alınan borç paraları, şimdiye değin Babıalinin yaptığı gibi, sanki ödemek zorunda değilmişizcesine, üretken bir yapıya dayanmadan, boşu boşuna harcayıp tüketerek devlet borçlarımızın yükünü arttıracak ve mali bağımsızlığımızı tehlike karşısında bırakacak bir uygulamaya kesinlikle karşıyız. Biz, ülkede halkın gönenç düzeyini yükseltecek, bayındırlık ve üretimi arttıracak ve gelir kaynaklarımızı geliştirecek yöndeki dış borçlanmadan yanayız."[51]

Uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sayesinde ilk kez sanayileşmenin temeli atılmıştır ve mali bağımsızlığa gölge düşürülmemiştir.[52] İktisadî Devlet Teşekkülleri yoluyla uygulamaya konulan kamu iktisadî kesiminin yarattığı sabit sermaye oluşumu büyük sıçrama göstermiş, 1926'da gayrisafi millî hâsılaya olan % 2 oranını, 1939'da % 6'ya çıkartmıştır. Oluşturulan sabit sermaye, 1936'da imalat sanayi ve madencilik kesimlerinde % 50'ye ulaşmıştır. Yine bu dönemde sanayi yatırımları, toplam yatırımların % 30'u düzeyine çıkmıştır. Yılda ortalama olarak sağlanan % 30'luk oran, bu konuda öbür dönemlerde elde edilen oranlardan çok yüksektir. Glasneck'in de belirttiği gibi, 1939 yılında Türkiye, şeker, çimento, kereste, kauçuk ve deri ürünleri alanlarında tam olarak kendi gereksinmesini karşılayacak duruma gelmiştir. Ayrıca, kendi gereksinmesini pamuklu kumaşlarda % 43, yünlülerde % 83, kağıt ve mukavvada % 32; kükürtte % 70, cam eşyada % 63 oranında karşılamak düzeyine çıkmıştır. Artık bakır ithal etmediği gibi, kromda üretici ve ihracatçı olarak dünyada ikinci sırayı almıştır. Bunların sonucu, dış ticaret açığı kapanmış, 1938 yılı hariç, ihracat fazlası doğmuştur.[53]

Ayrıca, tam anlamıyla tarımsal nitelikli az gelişmiş bir ülke olan Türkiye, ulusal gelirinin dörtte üçüne yakın bölümünü tarım kesiminden sağlamıştır. Dönem sonunda tarım kesiminin payını % 50'nin altına düşürmüş; böylece tarım, ulusal gelirin kaynaklandığı hemen hemen tek kesim olmaktan

---

[51] Berkes; s. 108.
[52] Ülken; s. 273-274.
[53] a.g.e.; s. 274.

çıkmıştır. Tarımdan çeşitli düzenlemelerle verimlilik artışı sağlanmış, tarım ülkesi olmasına karşın hububat ithal etmek zorunda kalırken hububat ihraç etmeye başlamıştır.[54]

Bu dönemde ekonomik kalkınma dış ticaret açığı olmadan, enflasyonsuz, dengeli ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Zaten, gerçek kalkınma, enflasyonsuz, yani ulusal satın alma aracı olan paranın değerinin korunması eşliğinde gerçekleşen kalkınmadır. Çünkü enflasyon, ülkenin yalnız ekonomisini değil, toplumsal, ahlaki ve siyasal yapısını da çürüten bir hastalıktır. Osmanlı devlet düzeninin bozulmasında paradaki değerli maden oranının düşürtülerek daha çok ve daha değersiz paranın dolaşıma sokulması yolunun büyük payı olduğu tarihin belgelediği bir gerçektir. ATATÜRK, "emek harcayanların emeklerinin karşılığını aldıkları bir ekonomik düzenin ulusal birliğin de baş koşulu olduğunun" bilinciyle, enflasyonu en büyük tehlikelerden biri olarak görmüş, yaşadığı sürece Türk ekonomisini bu tehlikeden korumaya en büyük özeni göstermiş, açıktan para basmanın bir ödeme yolu olarak kullanılmasına izin vermemiştir. Millî Mücadele'yi dahi enflasyonsuz yürütmesi, bu konudaki samimiyetini ve hassasiyetini gösteren önemli bir örnek olduğu gibi, Dünya Ekonomik Bunalımı yıllarında, yoğun sanayi yatırımları döneminde de aynı titizliğini sürdürmüştür.[55]

Devletçilik, ulusal gelirin artması, halkın refahının yükselmesi gibi başarılı sonuçlara ulaşılmasına imkân vermiştir. Eğitici ve öğretici bir niteliği olan, devletçilik, teknik eleman açığının kapatılmasında, bu ihtiyacın giderilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Devletçilik aynı zamanda, çeşitli yönleri ile sosyal kalkınma olanaklarını da sağlamıştır. Bir yandan işçi için iş ve çalışma alanı yaratılırken, diğer yandan da işçinin sosyal kalkınması dikkate alınmıştır. Özellikle geri kalmış bölgelerde yapılan yatırımlarla o bölgenin kalkınması hedeflenmiş; bölgeler arası adalet sağlanmaya çalışılmıştır.[56]

Dönem içinde ulusal gelirini % 4-6 arasında arttırmayı başaran yeni Türkiye, bu arada eski Osmanlı borçlarını da ödemek yükümlülüğünü üstlenmiştir. Tüm Osmanlı borçlarının yaklaşık % 67'sini üzerine almış, toplam 86 milyon altın lira borç ödemiştir. 1954 yılına kadar aksatılmadan yapılan ve ancak bu tarihte biten ödemelerin ilk taksitleri 1929 yılı ihracat gelirinin % 10'unu, devlet bütçesinin ise % 8'ini tutmaktaydı.[57]

1924 yılında, ancak 1734 km'si devletin elinde olan toplam 4086 km demir yolu vardı. Dönem sonuna doğru, 402 km'si hariç, hiçbir yabancı

---

[54] Ozankaya; Cumhuriyet..., s. 287, Şahinler; s. 99. Berkes; s. 107. Ergün Aybars; Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İleri Yay., İzmir, 1994, s. 139.

[55] Hamza Eroğlu; "Atatürk ve Devletçilik", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1042-1045. Ozankaya; Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk, İş Bankası Yay., İstanbul, 2000, s. 211.

[56] Ülken; s. 274. Berkes; s. 107.

[57] Ülken; s. 274.

demiryolu şirketi kalmadığı gibi, 3000 km'lik yeni demir yolu da döşenmiş bulunmaktaydı.[58]

Devletçiliğin sermaye finansmanı mobilizasyonu, kamusal ve özel sermaye birikiminin temellerini hazırlamış, ekonomik kalkınmanın ilk hızını sağlamış, ekonomik ortama yeni bir renk vermiştir. Halk arasında artırım ve yatırım ilgilerini yaratmış; çalışma alışkanlıklarını aşılamış; dine dayanan ölçüler yerine ekonomik ölçülere dayanan bir hayat anlayışının önemini göstermiştir.[59]

Devletçilikle bir yandan, özellikle altyapı ve sanayi yatırımları sayesinde, oldukça hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilirken, sanayileşmenin devlet eliyle oluşumu sayesinde, Türk işçisi Batı'daki örnekleri gibi büyük sıkıntılar yaşamamıştır. 1929-1939 arasındaki on yılda dünya sanayi üretimi % 19 artarken, Türkiye'de sanayi üretimi artışı % 96'yı bulmuştur. Çok daha elverişli koşullardaki Sovyetler Birliği ve Japonya dışında hiçbir ülke, bu alanda Türkiye'den daha hızlı bir büyüme sağlayamamıştır.[60] Bunlara ek olarak Türkiye, her alanda ulus itibarını yeniden kurmuş ve yükseltmiştir. Türk parasının dengeliliğini sağladıktan başka, değerini hayli yükseltmiştir. 1934 yılında bir dolar 1,26 lira değerindeydi. Ödeme dengeleri, ithalatın kısılması, döviz muamelelerinin kontrolü sayesinde altın ve döviz ihtiyatı artmış, kendi ölçüsünde hatırı sayılır hâle getirilmiştir.[61]

Tüm bu olumlu sonuçlar sayesinde ATATÜRK Türkiye'sinin itibarı üst bir düzeye çıkmış ve yalnız Batı dünyasının değil, bütün Doğu dünyasında kurtuluş isteyen halkların gözü Türkiye'ye çevrilmiştir. Araplar, Hintliler, Endonezyalılar, Çinliler hatta Japonlar Kemalizmi tanımaya, dillerinde onun hakkında kitaplar yazmaya başlamışlardır. Bu ülkelerin kimilerinin liderleri doğrudan doğruya Türk kalkınmasından ilham almışlardır.[62] Böylelikle uygulanan devletçiliğin evrensel düzeyde ki en büyük başarısı tüm geri kalmış uluslar için bir ekonomik bir kalkınma modeli ortaya koymuş olmasıdır.

Sonuç

ATATÜRK'e göre insanların en büyük ihtiyacı, ülke içinde hür olarak yaşamaları, dışa karşı ise bağımsız olmalarıdır. Onların bu ihtiyacını karşılayacak olanın da "devlet" olduğunu söyler. Bu yüzden de devletin belli bir siyasî nüfuz ve kudrete sahip olması gerektiğini ifade eder. Devlet bu nüfuz ve kudretini de halktan alacaktır. Bir başka deyişle devlet, halkın

---

[58] Berkes; s. 107.

[59] Kışlalı; Kemalizm..., s. 46-47.

[60] Berkes; s. 108.

[61] a.g.e.; s. 108. bu konuda Boratav şunları söylemiştir: "Kemalist Türkiye'nin bu alandaki deneyimi, ilk defa XX. yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin dış açıklar, kronik dış borçlar ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi gerçekleştirmesinin, ütopik bir fantezi olmadığını gösterdi..." Korkut Boratav; "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 142.

olacaktır. Halkın üzerinde değil. Bu düşüncesinden hareketle ATATÜRK'ün devlet anlayışının, günümüz çağdaş devlet anlayışından hiçbir farkı olmadığı söylenebilir.

ATATÜRK dünyada uygulanan siyasi ve ekonomik sistemlerden herhangi birine, Türk halkını uyması için zorlamamıştır. ATATÜRK, çok iyi bir gözlemcidir. Anadolu'yu, halkını, onun ihtiyaçlarını çok iyi bilmektedir. O yüzden de çözüm çarelerini bu düşüncesine göre, oluşturmuştur. ATATÜRK'ün devletçilik ilkesi de bu bakış açısı sonunda yaşanan sorunlara bir çözüm çaresi olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilke, onun devleti kutsallaştırdığı veya milletin devlet için var olması gerektiği gibi bir anlayışı yansıtmamaktadır. Bu ilke tamamen ekonomik, sosyal devlet ve halkçı bir anlam taşımaktadır ve ATATÜRK'ün pragmatik ve gerçekçiliğinin, ulusal ve bağımsız bir ekonominin oluşturulması düşüncesinin bir sonucudur.

ATATÜRK'ün devletçi ekonomik anlayışı, ne kapitalist ne de komünist ekonomik sistemlere benzer. Türk halkının ihtiyaç ve özelliklerinden, ayrıca Anadolu'nun koşullarından ortaya çıkmıştır. Devletçi ekonomiye göre hem devlet hem de özel teşebbüs, her ikisi birden ekonomik faaliyetlerde bulunabilir. Ekonomi ne tamamen devlete ne de tamamen özel teşebbüse bırakılmıştır. Her ikisinin kolektif bir çalışması söz konusudur. Ayrıca devletçiliği, geri kalmış bir ülkenin kendi ulusal sanayisini kurmak için alınan ve antiemperyalist ögeler taşıyan bir devlet önlemleri sistemi olarak da algılamak mümkündür.

ATATÜRK döneminde uygulanan devletçi ekonomik politikanın sonuçları, bu dönem öncesinde uygulanan ekonomik politikanın sonuçlarıyla karşılaştırıldığında çok büyük bir başarıya ulaşıldığını söylemek mümkündür. Bu dönemde oldukça hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirildiği gibi, devlet oynadığı öğretmen rolüyle Türk halkına yatırımı, ticaret yapmasını, bankacılığı vs. öğretmiş, yetiştirdiği insanlarla halkın ihtiyaç duyduğu teknik eleman ihtiyacını karşılamıştır.

Anadolu'nun koşul ve ihtiyaçlarından doğan devletçi ekonomik model, sadece Türkiye'ye özgü olarak kalmamış, diğer uluslara da örnek teşkil etmiş, evrensel bir niteliği de sahip olmuştur.

KAYNAKLAR

AHMAD, Feroz; İttihatçılıktan Kemalizme, 3. baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 1996.

AKŞİN, Sina; Türkiye'nin Önünde Üç Model, Telos Yay., İstanbul, 1997.

ATATÜRK; Yurttaşlık Bilgileri, Düzenleyen: Nuran Tezcan, Çağdaş Yay., İstanbul, 1989.

ATATÜRK'ün Görüş ve Direktifleri, Atatürkçülük, 1. Kitap, Haz. Genelkurmay, İstanbul, 1984.

ATAY, Falih Rıfkı; Atatürkçülük Nedir?, Ak Yay., İstanbul, 1966.

AYBARS, Ergün; ATATÜRK, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İleri Yay., İzmir, 1994.

AYSAN, Mustafa A.; ATATÜRK'ün Ekonomi Politikası, İÜ ATATÜRK Devrimleri Araştırma Ens., İstanbul, 1980.

BAŞAR, Ahmet Hamdi; ATATÜRK'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. Nu. 155, Ankara, 1981.

BERKES, Niyazi; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yay., Ankara, 1975.

BORATAV, Korkut; "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

ERGİN, Feridun; ATATÜRK Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., b.y.y., 1977.

EROĞLU, Hamza; "ATATÜRK ve Devletçilik", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ERTAN, Temuçin Faik; "ATATÜRK Döneminde Demokrasi Üzerine Bir Polemik (Şevket Süreyya Aydemir-İsmail Hakkı Baltacıoğlu)", Kebikeç, Sayı 18, sayfa:75-94'ten ayrı basım, 2004.

ERTAN, Temuçin Faik; "Devletçilik", ATATÜRK ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

ERTAN, Temuçin Faik; Kadro ve Kadrocular, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

HALE, William M.; "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları", Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu, İş Bankası Yay., Ankara, 1984.

HERSLAG, Z. Y.; "ATATÜRK'ün Devletçiliği", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

İNAN, Afet; Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, TTK Yay., Ankara, 1972.

İNSEL, Ahmet; "Devletçiliğin Anatomisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK ve Devrim, 8. Baskı, ODTÜ Yay., Ankara, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK'ten Düşünceler, MEB Yay., İstanbul, 1986.

ATAY, Falih Rıfkı; Atatürkçülük Nedir?, Ak Yay., İstanbul, 1966.

AYBARS, Ergün; ATATÜRK, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İleri Yay., İzmir, 1994.

AYSAN, Mustafa A.; ATATÜRK'ün Ekonomi Politikası, İÜ ATATÜRK Devrimleri Araştırma Ens., İstanbul, 1980.

BAŞAR, Ahmet Hamdi; ATATÜRK'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. Nu. 155, Ankara, 1981.

BERKES, Niyazi; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yay., Ankara, 1975.

BORATAV, Korkut; "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

ERGİN, Feridun; ATATÜRK Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., b.y.y., 1977.

EROĞLU, Hamza; "ATATÜRK ve Devletçilik", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ERTAN, Temuçin Faik; "ATATÜRK Döneminde Demokrasi Üzerine Bir Polemik (Şevket Süreyya Aydemir-İsmail Hakkı Baltacıoğlu)", Kebikeç, Sayı 18, sayfa:75-94'ten ayrı basım, 2004.

ERTAN, Temuçin Faik; "Devletçilik", ATATÜRK ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

ERTAN, Temuçin Faik; Kadro ve Kadrocular, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

HALE, William M.; "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları", Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu, İş Bankası Yay., Ankara, 1984.

HERSLAG, Z. Y.; "ATATÜRK'ün Devletçiliği", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

İNAN, Afet; Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, TTK Yay., Ankara, 1972.

İNSEL, Ahmet; "Devletçiliğin Anatomisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK ve Devrim, 8. Baskı, ODTÜ Yay., Ankara, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK'ten Düşünceler, MEB Yay., İstanbul, 1986.

ATAY, Falih Rıfkı; Atatürkçülük Nedir?, Ak Yay., İstanbul, 1966.

AYBARS, Ergün; ATATÜRK, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İleri Yay., İzmir, 1994.

AYSAN, Mustafa A.; ATATÜRK'ün Ekonomi Politikası, İÜ ATATÜRK Devrimleri Araştırma Ens., İstanbul, 1980.

BAŞAR, Ahmet Hamdi; ATATÜRK'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. Nu. 155, Ankara, 1981.

BERKES, Niyazi; Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yay., Ankara, 1975.

BORATAV, Korkut; "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

ERGİN, Feridun; ATATÜRK Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., b.y.y., 1977.

EROĞLU, Hamza; "ATATÜRK ve Devletçilik", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ERTAN, Temuçin Faik; "ATATÜRK Döneminde Demokrasi Üzerine Bir Polemik (Şevket Süreyya Aydemir-İsmail Hakkı Baltacıoğlu)", Kebikeç, Sayı 18, sayfa:75-94'ten ayrı basım, 2004.

ERTAN, Temuçin Faik; "Devletçilik", ATATÜRK ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

ERTAN, Temuçin Faik; Kadro ve Kadrocular, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

HALE, William M.; "Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları", Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu, İş Bankası Yay., Ankara, 1984.

HERSLAG, Z. Y.; "ATATÜRK'ün Devletçiliği", Türkiye'de Devletçilik, Der. Nevin Coşar, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.

İNAN, Afet; Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933, TTK Yay., Ankara, 1972.

İNSEL, Ahmet; "Devletçiliğin Anatomisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK ve Devrim, 8. Baskı, ODTÜ Yay., Ankara, b.t.y.

KARAL, Enver Ziya; ATATÜRK'ten Düşünceler, MEB Yay., İstanbul, 1986.